

УДК 338.43.01 : 334.758.4

ФОРМУВАННЯ ГАЛУЗЕВИХ ПРОПОРЦІЙ У ВИРОБНИЧІЙ СТРУКТУРІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Є.М. Данкевич

кандидат сільськогосподарських наук

науковий співробітник лабораторії економіки

Інститут сільського господарства Полісся НААН України

Досліджено процеси формування галузевих пропорцій у сільськогосподарських підприємствах. Розглянуто тенденції змін виробничої структури. Перелічено переваги розвитку міжгалузевої інтеграції в аграрному секторі економіки. Розглянуто особливості господарської діяльності інтегрованих структур в аграрному секторі економіки. Науково обґрунтовано пропозиції щодо перспектив їхнього подальшого розвитку. Надано пропозиції щодо оптимізації галузевих пропорцій з урахуванням економічного, екологічного та соціального факторів.

Ключові слова: міжгалузева інтеграція, аграрний сектор економіки, ефективність, монокультура, галузеві пропорції.

Останніми роками, незважаючи на економічну кризу в країні, завдяки впровадженню інноваційних технологій, вкладанню інвестиційних коштів у господарський процес, спостерігається збільшення виробництва сільськогосподарської продукції. Однак нарощування валового виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах відбувається в основному за рахунок галузі рослинництва, а саме — енергоємних культур, таких як кукурудза на зерно, соя, соняшник, ріпак [1]. Проте перенасичення в структурі посівних площ цих культур більше від науково обґрунтованої норми призводить до порушення ведення сівозміни і як наслідок — зниження родючості ґрунтів. Щодо галузі тваринництва, то відбувається зменшення поголів'я тварин, зниження їхньої продуктивності.

Наразі в структурі експорту сільськогосподарської продукції висока частка зерна, що досягла 41,8% у 2012 р. Крім того, за 2009 — 2012 рр. суттєво зріс експорт соняшнику та ріпаку. Зернові та олійні культури в сумі становлять 70% усього експорту агропродовольчої продукції, що ставить країну в залежність від розвитку кон'юнктурної ситуації на зовнішніх аграрних ринках.

Незважаючи на позитивні тенденції розвитку інтегрованих структур, результати дослідження показують, що ряд компаній, повністю чи частково, в перший рік своєї діяльності не розпочали виробничої діяльності на орендованих землях. Харак-

терним для них є порушення нормативів структури посівних площ, які передбачені Постановою КМУ від 11.02.2010 р., № 164 «Про затвердження нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах в різних природно-сільськогосподарських регіонах» [3].

Серед товаровиробників набув значного поширення вахтовий метод господарської діяльності. Значна частина інвесторів, створюючи структурні підрозділи на базі сільськогосподарських підприємств, сплачують податки в бюджети територіальної громади за місцем своєї державної реєстрації, що призводить до зменшення надходжень до місцевих бюджетів. Ці тенденції мають негативний вплив на розвиток аграрного сектора економіки, особливо на сільські території, та екологічний стан довкілля. Тому необхідно вивчити напрями збалансованого господарювання в умовах глобалізаційних змін.

Питання зміни галузевих пропорцій в аграрному секторі економіки висвітлені в наукових працях В.Г. Андрійчука, Ю.І. Базаєва, О.М. Бородіної, С.І. Дем'яненка, В.І. Бойка, В.П. Василенка, М.Ю. Коденської, І.І. Лукінова, О.М. Онищенко, М.Й. Маліка, В.Я. Месель-Веселяка, В.К. Терещенка, Б.Й. Пасхавера, І.Г. Храмової, В.М. Яценка та ін. Однак у сучасних умовах господарювання, розвиток ринкової економіки потребує подальшого поглибленого вивчення специфіки оптимізації галузевих пропорцій підприємств. Незважаючи на широке коло

питань, які вивчали вітчизняні та зарубіжні науковці, ряд із них, у зв'язку з поглибленням ринкових відносин на селі, потребують удосконалення та подальшого дослідження. Саме тому в цій статті пропонується увазі читачів дослідження тенденцій зміни міжгалузевих співвідношень сільськогосподарських підприємств та розробка на цій основі науково обґрунтованих рекомендацій щодо підвищення ефективності їхньої діяльності в контексті глобалізації економіки.

Методологічною та теоретичною основою дослідження є системний метод пізнання соціально-економічних явищ і процесів. Для вирішення поставлених завдань використовувалися такі методи економічних досліджень: абстрактно-логічний (для формулювання базових принципів, теоретичного узагальнення висновків та аналізу результатів дослідження інших науковців) та монографічний (для вивчення досвіду розвитку інтеграційних процесів).

Існуючі проблеми диспропорцій торкаються не тільки окремого господарства, а галузі та всієї держави, позначаючись на всіх сферах економіки й суспільного життя і продовольчій безпеці регіону та загалом країни. Структурні зміни в сільському господарстві необхідно розглядати системно, аналізуючи всі сфери, на які впливає аграрний сектор економіки. Сучасне виробництво в своїй більшості спрямоване на отримання прибутків, при цьому збільшується антропогенне навантаження на довкілля, відбувається занепад соціальної інфраструктури.

Основною причиною такого стану аграрного сектора є відсутність всебічно обґрунтованої стратегії розвитку сільського господарства, непослідовне здійснення перетворень на селі, великий розрив між політико-правовою базою реформування соціально-економічних відносин та її виробничо-господарським, економічним та екологічним наповненням [9]. Як наслідок, виникли галузеві диспропорції, які мають негативний вплив на сільськогосподарське виробництво, що позначається на всіх сферах економіки. Враховуючи сучасний стан сільського господарства, необхідно застосувати системний підхід до організації виробництва продукції за умови взаємодії товаровиробників та відповідного державного регулювання.

Україна поступово перетворюється з виробника та експортера сільськогосподар-

ської продукції на імпортозалежну країну. Неспроможність задовольнити власні продовольчі потреби, внаслідок негативних тенденцій у сільському господарстві, зумовлює збільшення обсягів імпорту продукції, що традиційно вироблялася вітчизняними товаровиробниками. Сучасний стан експортно-імпоротної діяльності країни не можна вважати оптимальним [6]. Проявляються не кон'юнктурні, а структурні зміни, адже трансформуються галузі сільськогосподарського виробництва традиційної для регіонів продукції, занепадає інфраструктура сільської місцевості, для відновлення якої потрібні тривалий час та значні інвестиції.

Є важлива економічна причина для підтримки вітчизняного виробництва, яка проявляється в мультиплікативному ефекті, що впливає на інші сектори національної економіки. Кошти, отримані у вигляді дотацій, товаровиробники витрачають на продукти та послуги всередині країни, створюючи робочі місця для інших галузей агробізнесу. Однак кошти, витрачені на імпортні товари, не повертаються в економіку країни [4]. Для збереження економічної незалежності, згідно з міжнародними стандартами, частка імпортних продуктів харчування не повинна перевищувати 30% [5].

Оцінюючи наслідки структурних перетворень у сільському господарстві, слід виділити декілька аспектів — технологічний, інституційний, екологічний та організаційний. Аналіз господарської діяльності інтегрованих сільськогосподарських підприємств у Житомирській області дав змогу оцінити особливості трансформації галузевої структури товаровиробників в умовах зміни кон'юнктури ринку. Виявлено ряд проблем щодо формування оптимальних галузевих пропорцій в інтегрованих підприємствах (рис. 1).

Незважаючи на збільшення виробництва продукції рослинництва, слід відзначити структурні зміни в аграрному секторі економіки. Якщо й надалі триватимуть тенденції, які спостерігаються в сільському господарстві, то з нинішніх сіл залишаться тільки ті, які будуть центрами переробки сільськогосподарської продукції [7]. Такі трансформації можуть негативно позначитися на розвитку всього суспільства та самобутності українського народу.

Тенденції зміни в міжгалузевих співвідношеннях розглянемо на прикладі Жи-

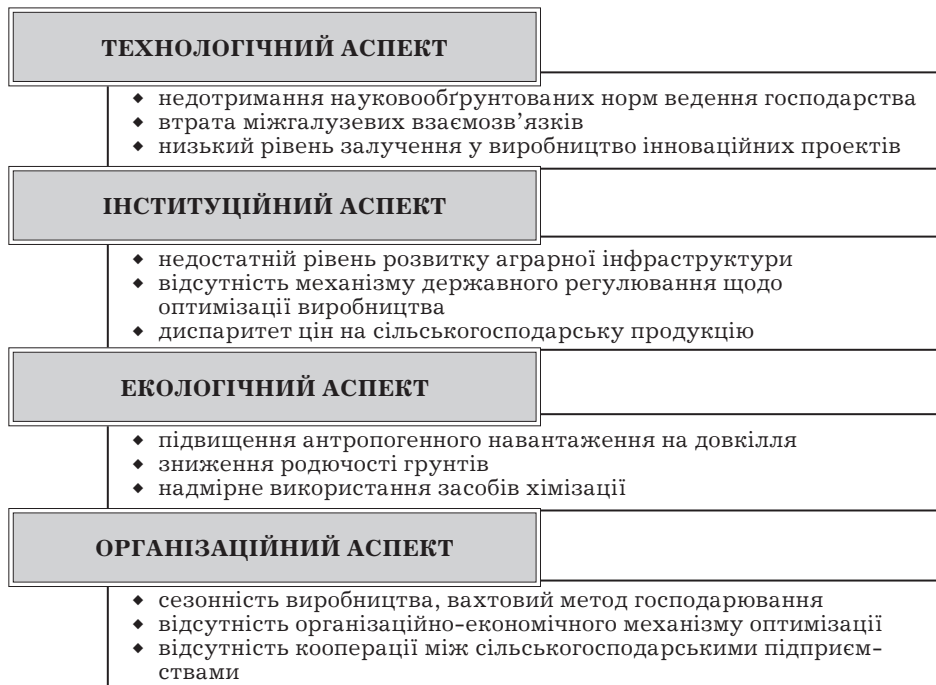

Рис. 1. Проблемні аспекти формування оптимальної виробничої структури інтегрованих сільськогосподарських підприємств

Джерело: власні дослідження.

томирської області. У досліджуваному регіоні виробляється більше ніж 1 млн т зерна і картоплі, близько 500 тис. т цукросировини, 250 тис. т овочів та понад 370 т хмелешішок. Нарощується виробництво ріпаку, сої, соняшнику, зернової кукурудзи та цукрових буряків. Житомирщина виробляє майже 4% валової продукції сільського господарства держави. Область посідає провідні позиції з виробництва ряду зернових і технічних культур, зокрема картоплі, хмелю та сої [3].

Характерним для досліджуваного регіону є те, що впродовж 1991–2011 рр. відбувається трансформація виробничого напрямку товаровиробників, спрямована лише на економічний ефект без урахування особливостей територій. Це призводить до виникнення структурних диспропорцій у виробництві. Під впливом ринку та політики держави одні галузі почали занепадати, а в інші інвестуються значні кошти. Динаміка посівних площ та обсягу виробництва основних сільськогосподарських культур у Житомирській області свідчить про збільшення площ нетипових для цього регіону культур (табл. 1).

Реорганізація сільськогосподарських підприємств і створення великої кількості дрібних господарств призвели до порушен-

ня структури угідь та організації території, внаслідок чого знизилася ефективне використання земельних ресурсів та зменшилося виробництво основних видів сільськогосподарської продукції в досліджуваному регіоні. Якщо в господарствах області в 1991 р. зернові культури в структурі посівних площ займали 41,3%, то в 2011 р. в усіх категоріях господарств цей показник зріс до 53 у тому числі на сільськогосподарських підприємствах — 63,8%.

Зміни в посівних площах сільськогосподарських культур відбулися через різке зменшення площ картоплі й овочів з 106,5 тис. га до 68,4 тис. га; льону-довгунця — з 38,8 до 0,9; цукрових буряків — з 50,1 до 10,6 та кормових культур — з 575,8 тис. га до 183,2 тис. га. Виявлено також скорочення посівних площ під багаторічними бобовими травами, що безпосередньо пов'язано зі зменшенням поголів'я ВРХ.

Актуальним завданням для досліджуваних товаровиробників є оптимізація галузевих пропорцій, яку необхідно здійснювати з урахуванням тісного взаємозв'язку між рослинницькими і тваринницькими підгалуззями. Особливо важливо налагодити кормовиробництво та переробку фуражного зерна,

Таблиця 1

Динаміка посівних площ та обсягу виробництва продукції основних сільськогосподарських культур за всіма категоріями господарств у Житомирській області

Культури	Посівна площа, тис. га			Виробництво, тис. т			Відхилення 2011 р. до 1991 р. %	
	1991 р.	2001 р.	2011 р.	1991 р.	2001 р.	2011 р.	тис. га	тис. т
Пшениця	220,9	150,2	104,0	641,6	319,3	333,8	47,1	52,0
Жито	82,4	84,3	70,3	157,3	110,4	127,1	85,3	80,8
Ячмінь	105,1	85,3	77,8	339,9	169,1	211,0	74,0	62,1
Кукурудза на зерно	11,2	2,4	55,8	33,8	6,3	378,8	у 5 раз	у 11 раз
Цукрові буряки	50,1	20,9	10,6	1299,9	388,3	216,0	21,2	16,6
Ріпак	3,4	6,7	30,4	3,8	3,0	60,5	у 8 раз	у 15 раз
Соя	0,1	0,1	20,0	0,1	0,1	41,6	у 200 раз	у 400 раз
Льон-довгунець	38,8	4,8	0,9	20,7	1,0	0,7	2,3	3,4
Картопля та овочі	106,5	96,7	68,4	1170,3	1259,2	1309,5	64,2	111,9
Кормові культури	575,8	453,1	183,2	5118,9	1385,0	1175,7	31,8	23,0

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Житомирській області.

що забезпечує розвиток тваринництва при інтегрованому виробництві. Ці питання частково вирішуються внаслідок міжгалузевої інтеграції.

ВИСНОВКИ

Для Поліського регіону характерний прихід інтегрованих формувань, що спрямовують вагомні капіталовкладення до аграрної сфери. Значні кошти йдуть на розвиток інфраструктури та налагодження замкнутого циклу виробництва. Однак ці тенденції простежуються в основному в рослинництві, що зумовлено пристосуванням підприємств до ринкового середовища.

Адаптація інтегрованих сільськогосподарських підприємств в умовах ринку виявляється в їхніх галузевих пропорціях, зміни в яких можна проаналізувати за структурою товарної продукції. Вагомні позиції в рослинництві почали займати такі нетрадиційні для Полісся культури, як соя, соняшник, ріпак, продукція яких виробляється в основному для експорту. У товарній структурі незначна частка тваринництва та допоміжних промислів. Водночас багатогалузевість розвитку досліджуваних підприємств є позитивним аспектом їхнього функціонування.

В умовах міжгалузевої інтеграції аграрні підприємства розвивають власні переробні потужності та збутову мережу, тому вдається

забезпечувати додаткове надходження коштів та постачати населенню регіону продукти харчування. Однак існують труднощі щодо налагодження такого процесу, тому кількість господарств, які впроваджують повний цикл виробництва продукції, незначна, і вони не можуть конкурувати з потужними переробними підприємствами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрійчук В.Г. Надконцентрація агропромислового виробництва і земельних ресурсів та її наслідки / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. — 2009. — № 2. — С. 3–9.
2. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/ap>
3. Крупнейшие холдинги в растениеводстве Украины 2012 Дослідження УКАБ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.agribusiness>
4. Міжнародна економічна міжгалузева інтеграція [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://bookz.com.ua/3/10.htm>.
5. Нестерчук Ю.О. Аграрно-промислові об'єднання в інноваційній структурі АПК / Ю.О. Нестерчук // Вісн. Сумськ. нац. аграрн. ун-ту. — 2008. — № 8/1(31). — С. 8–15.
6. Скорик М. Украинские латифундисты / М. Скорик // «Профиль». — 2008. — № 4 (23). — С. 15–19.

7. Узун В.Я. Крупный и малый бизнес в сельском хозяйстве России: адаптация к рынку и эффективность / В.Я. Узун. — М.: ФГНУ «Росинформагротех», 2005. — 184 с.
8. Храмова И.Г. Вертикальная интеграция в продовольственном секторе России (деятельность агрохолдингов) / И.Г. Храмова. — М., 2003. — С. 52.
9. Яценко В.М. Формування і розвиток міжгалузевої інтеграції в Україні / В.М. Яценко // Економіка аграрний сектор економіки. — 2004. — № 1. — С. 54–60.

УДК 633.85

PERSPECTIVE DIRECTIONS FOR THE ENERGY CROPS MARKET DEVELOPMENT TO PRODUCE BIOFUELS

O. Kravchuk

Post-gradual student

Institute of Agroecology and Nature Management of NAAS

Обґрунтовані основні фактори, що лежать в основі формування ринку рідкого біопалива та можливі перспективи його розвитку. Визначені перспективні напрямки розвитку ринку енергетичних культур для виробництва біопалива. Обґрунтовані інструменти стимулювання виробництва рідкого біопалива і запропоновані шляхи економічного впливу на взаємини між сільськогосподарським і енергетичним ринками.

Ключові слова: біопаливо, розвиток, ринок, енергетичні культури, сировинна база, виробництво.

Recently, issues related to the prospects of alternative energy sources exploitation have attracted an increasing attention. This is due to a combination of factors, among of them are climate change, high oil prices, desire of some countries to ensure own energy security and independence, as well as the need to overcome the stagnation of the agricultural sector and other. In this regard, the task of satisfying the global population growing needs in fuel, electricity and heat, along with ensuring of environmental safety necessitates the biofuels market development.

It is necessary to create the conditions for an agricultural energy crops cultivation and sale as biological raw material to produce it for the biofuels market development. However, a common challenge when using agricultural raw materials to obtain fuel consists in the fact that it competes with food production. The goal is to determine a feasibility of the biofuel market development as well as make a power engineering direction environmentally sound, cost-effective and non-threatening for food security.

Economic issues over the biofuels production and exploitation in Ukraine are investigated by many Ukrainian researchers,

including: V.I. Boyko, V.O. Dubrovin, H.M. Kaletnik, Y.A. Kuzminskiy, B.V. Kolesnyk, V.Y. Mesel-Veseliak, V.M. Pasichnyi, S.P. Tzyhankov etc. Scientific papers of such scientists are devoted to the issues over the agricultural raw materials forming and effective utilization to produce biofuels: V.H. Andriyichuk, Y.P. Voskobiynyk, V.I. Havrysh, L.V. Hoysiuk, N.V. Zinovchuk, I.V. Kushnir, M.V. Royik, A.H. Samoilenko, M.M. Chornobay, O.H. Shayko, O.M. Shpychak etc.

Organizational and economic challenges of biofuel production, tools to stimulate energy crops cultivation to create biofuels resource base, determining the appropriateness of biofuel production by crops and other issues are addressed in the research. Considering an indisputable mentioned scientists' contribution to the theory and practice of bioenergy crops cultivation it should be noted that insufficient attention is paid to the investigation of ecological and economic aspects of energy crops market formation as the basis for the formation of raw material base for biofuel production.

The aim of the paper is to study perspective directions of the energy crops market development for biofuels production.